

RECEPTAREA CURENTELOR, DIRECȚIILOR ȘI TENDINȚELOR DIN FOLCLORISTICA ROMÂNEASCĂ ÎN BUCOVINA (II)

ELENA PASCANIUC

The Reception of the Movements, Directions and Trends of the Romanian Folkloristics in Bukovina (II)

*(Abstract)**

The ideas and tendencies of modernizing the Romanian society advanced by the scholars of the Romanian territories in 1848 and afterwards had a national character of enlightening and romantic inspiration. Three of the cultural objectives promoted by Romanian scholars – the exploration of the past invested with ethical value for contemporaries; the pleading for an original national literature inspired by Romanian realities and folk creations; the collecting of folk literature expressions – are closely related to the realization of the “notable theoretical beginnings” in the field of Romanian folklore.

An important role in the development and evolution of the Romanian folklore school had Vasile Alecsandri, as an enthusiastic representative of the romantic trend. The basics of the Romanian comparative scientific folklore are due to the encyclopedic scholars Al. I. Odobescu and B. P. Hasdeu. The methodology and the working tools they have imposed on the act of collecting folkloric materials have put the first step towards the scientific legitimacy of the entire group of ethnological sciences. The work and activity of Ovid Densusianu remain decisive for the Romanian folklore in the first half of the 20th century. As a trendsetter in his methodological conception, he predicts the study of folklore in close connection with philology and the necessity of comparing Romanian folklore with foreign folklore. The orientations proposed by Nicolae Iorga, the sociological school founded by Dimitrie Gusti (focused on the writing of rural monographs) and the one founded by Constantin Brăiloiu, the creator of the Romanian ethnomusicology, are also decisive for the evolution of this research field.

In the particular case of Bukovina, the arrival of the revolutionaries from Moldavia and Țara Românească in Chernivtsi, the national-cultural emancipation, the collection and valorization of the folk creation, the constant work of Vasile Alecsandri, who wrote folklore articles and collected folk songs and poems for the first two Romanian periodicals which appeared in Chernivtsi – all that was a powerful impetus for awakening interest in the field of folklore. I. G. Sbiera, Simion Florea Marian, Dimitrie Dan, Elena Niculiță-Voronca remain the reference names for folklore in Bukovina,

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

as they have also inspired generations of folklore collectors. Their affiliation with folkloric movements or schools that have contributed to the affirmation of Romanian folklore as an independent science is analyzed in the following article.

Keywords: Romanian folklore, movements, directions, schools, representatives, folklorists from Bukovina.

În plan european, școlile folcloristice s-au grupat în funcție de domeniile din care au împrumutat criteriile metodologice: din științele socioumane sau din științele naturii. Școala antropologică engleză, Școala geografică (istorico-geografică) finlandeză, Școala istorică, Școala arheologică, Școala sociologică au avut fiecare rolul lor la un moment dat în evoluția disciplinei. Dintre toate, în spațiul cultural românesc un ecou mai puternic și adepți mai numeroși a înregistrat Școala geografică, ale cărei principii metodologice au dat avânt cercetărilor de folclor comparat promovate de Alexandru Odobescu, B. P. Hasdeu (savanți enciclopediști legați și de esența gândirii romantice), Lazăr Șăineanu, Ovid Densusianu, A. Schulerus, Tache Papahagi.

Deși începuturile folcloristicii românești stau sub semnul disciplinelor istorice – școala Vasile Alecsandri, de exemplu, imprimă romanticilor folcloriști o târzie orientare latinistă, comparativ cu momentul afirmării Școlii Ardelene (secolul al XVIII-lea) –, evoluția ei se datorează disciplinelor filologice mai mult decât altor științe socio-umane. Metoda de culegere a folclorului a fost fixată sub influența metodologiei lingvistice, obținându-se texte folclorice înregistrate și transcrise mai fidel, iar analiza textului folcloric oral se realizează prin raportare la istoria și teoria literară, la estetică, utilizând concepte din sfera lor de manifestare. Integrate unor curente, câteodată contribuind la consolidarea lor teoretică, școlile folcloristice s-au deosebit prin criteriile de ordin metodologic pe care le-au promovat, cu scopul de a găsi metode de cercetare cât mai adecvate materialului „străvechi” supus cercetării.

În ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea, principiile metodologiei științifice de culegere și cercetare a literaturii orale românești erau trasate (prin chestionarele lui Alexandru Odobescu, B. P. Hasdeu, Nicolae Densusianu) și apăruseră și primele contribuții notabile, unele chiar savante, la studierea științifică a creației orale și a obiceiurilor tradiționale românești.

Conducător al direcției noi, comparativ-istorice și precursor al Școlii filologice în folcloristica românească, B. P. Hasdeu și-a asumat și sarcina creării unor instrumente de lucru științifice necesare în fixarea principiilor pe care le formulase. Chestionarele alcătuite de el: *Obiceiele juridice ale poporului român. Programa*¹

¹ B. P. Hasdeu, *Obiceiele juridice ale poporului român. Programa*, București, Tipografia Societății Academice (Laboratorii Români), 1878, 61 p.; ediția a II-a, 1882. Chestionarul a fost publicat inițial în „Columna lui Traian”, anul VIII, nr. 8, august 1877, p. 407–420 și nr. 9, septembrie 1877, p. 427–447. Pentru date și comentarii relevante privind reeditările și ecourile pe care le-au avut în folcloristica românească scrierile lui Hasdeu, referitoare la cultura populară și, în cazul de față, chestionarele, vezi: Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Folcloristica*, I–II, ediție critică, note, variante, comentarii de I. Opreșan, București, Editura Saeculum I.O., 2008, cu substanțialul capitol „Note, comentarii și variante” (p. 211–314).

(apărut în volum, în primă „ediție oficială”, în anul 1878) și *Programa pentru adunarea datelor privitoare la limba română*² (apărut în volum în 1884) au oferit posibilitatea învățătorilor³ de la sate de a culege materialul folcloric și etnografic în mod organizat, iar prin explicațiile și solicitările de care erau însoțite, se insista asupra respectării principiului autenticității. Complementar principiului de culegere fidelă a produsului folcloric, B. P. Hasdeu prefigura și principiul verificării culegerilor, prin confruntarea datelor obținute de anchetatori cu informații de la alți subiecți din același loc: „c) dacă au aflat ceva de la un singur om, să mai cerceteze și de la alți doi-trei, pentru a se încredința că lucrul se petrece, în adevăr, așa cum s-a spus; d) să aducă orice zicătoare, doină sau altceva din gura poporului ce s-ar afla în legătură cu obiceiul povestit în răspuns; e) să dea oricât de multe amănunte asupra fiecărui lucru, dar să lase fără răspuns acele întrebări, în privința cărora nu au nicio știință sigură”⁴.

La momentul apariției primului chestionar, tipărit în „Columna lui Traian”, în anul 1877, Sim. Fl. Marian, pe atunci preot în Siret, colabora deja din 1869 la periodicele întemeiate de savantul profesor în București („Traian”, „Columna lui Traian”), intrase în sfera de influență a acestuia și-i cunoștea concepția despre cultura populară; foarte curând, avea să fie considerat el însuși unul dintre reprezentanții școlii folcloristice conduse de Hasdeu. Este important de amintit că 1877 este și un an de referință pentru activitatea etnografică și folclorică a cărturarului bucovinean, biograful său, Mircea Fotea stabilind (din informațiile preluate din corespondența lui Marian) că e momentul în care „S. Fl. Marian începe să se gândească la strângerea și ordonarea într-un mare corpus a tuturor elementelor culturii populare”⁵. Într-o scrisoare către profesorul bucureștean, Marian îi prezenta schița unui plan sistematizat al materialului folcloristic adunat la acel moment în 26 de tomuri, trasând astfel perspectiva pentru viitoarele lui cercetări și modul lor de valorificare: „I. Poesii – 10 tomuri; II. Proză – 3 tomuri; III. Datine – 11 tomuri; IV. Mitologie daco-romană – 2 tomuri”⁶.

Tot o scrisoare a lui Sim. Fl. Marian către B. P. Hasdeu, datată 19/31 decembrie 1877, relevă modul în care folcloristul bucovinean a receptat apariția chestionarului

² Idem, *Programa pentru adunarea datelor privitoare la limba română*, București, Tipografia Societății Academice Române, 1884, 16 p.

³ Alcătuirea celor două chestionare i-a fost cerută lui B. P. Hasdeu de G. Chițu în august 1877, pe când era ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice. Patru ani mai târziu, în 1882, G. Chițu era ministru al Justiției și, mulțumit că „Inițiativa ce am luat [...], prin elaborarea de către eminentul nostru profesor și director al Arhivelor Statului, domnul Hajdeu, a «Cestionarului» pentru culegerea moravurilor și instituțiilor juridice din viața poporului român, a dat fructe și rezultate destul de satisfăcătoare, grație concursului și iubirii de studiu a învățătorilor și institutorilor la care am făcut atunci apel”, adresa aceeași invitație judecătorilor de țară. Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Folcloristica*, II, p. 220–221.

⁴ Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Folcloristica*, I, p. 57.

⁵ Mircea Fotea, *Simeon Florea Marian folclorist și etnograf*, București, Editura Minerva, 1987, p. 78.

⁶ *Ibidem*.

privind *Obiceiile juridice ale poporului român*. Pentru importanța lor, redăm două pasaje: „Stimate domnule! Fiind în zilele trecute la Cernăuți, am dat în cabinetul de lectură a[!] Societății pentru Literatura și Cultura Poporului Român din Bucovina peste «Columna lui Traian» din lunele august și septembrie. Destul că, din toate articolele ce conțin aceste două numere, «Programa pentru adunarea obiceielor juridice ale poporului român» mi-a fost mai bătătoare la ochi și, de aceea, până ce n-am citit-o din fir în păr, nu m-am lăsat. Sfârșind-o, am văzut că această programă mi-ar trebui numaidecât la culegerea obiceielor române cu care mă ocup de un timp îndelungat. [...] Deci, nu-mi rămase alta nemica decât ca să mă adresez către d-voastră și să vă rog a-mi trimite acele două numere, care îmi vor fi un îndreptariu foarte bun la culegerea datinilor, mai cu seamă că cea mai mare parte a întrebărilor din această programă se referesc la datinile [pe] care le prepar eu acuma spre publicare. Dacă împrejurările pecuniare nu mi-ar fi prea slabe, atunci mi-aș procura întregă «Columna lui Traian» din anii 1873–1877 și următori, știind prea bine că din aceasta mult mi-aș putea complecta datinile ce voi să le public sau cel puțin cu mult mai bine aș putea să mă orientez întru lucrarea și studierea acestora”⁷. Editorul I. Oprișan merge chiar până la a aprecia că tonul entuziast și recunoașterea chestionarului ca necesar îndrumător în cercetarea terenului, afirmate de Marian în rândurile de mai sus, dau „întreaga măsură a ecoului extraordinar pe care apariția primului dintre chestionare l-a avut în conștiința contemporanilor”⁸.

Modelul de chestionar al lui Hasdeu și-a arătat utilitatea doi ani mai târziu, în 1879, când folcloristul bucovinean a difuzat un „Apel” pentru ornitologie în „Amicul familiei”, cerându-le și el culegătorilor să-i trimită legende, povești, datini, credințe, obiceiuri, proverbe și cântece despre păsări, fără să adauge „nimica de la sine”. Se observă interesul pentru fixarea unei tehnici de notare, ca și precizarea ariei de investigare. În urma informațiilor adunate, el publica prima monografie etnografică, *Ornitologia poporană română* (1883) în care intenționa sistematizarea tuturor reprezentărilor populare despre domeniul cercetat. Același plan l-a urmat și pentru volumul *Insectele în limba, credințele și obiceiurile românilor. Studiu folcloristic* (1903), dar acum informațiile sunt solicitate mai ales prin corespondență.

Prin toate lucrările sale de referință: *Descânțețe poporane române*, 1886; *Nunta la români* (1890); *Înmormântarea la români* (1892), *Nașterea la români*, (1892); *Sărbătorile la români. Cârnilegile* (I, 1898), *Păresimile* (II, 1899) și *Cincizecimea* (III, 1901), în care se identifică și o coordonată „moderat comparatistă”, fără excесе comparative latiniste, Sim. Fl. Marian ilustrează monografismul etnografico-folcloristic. El și-a construit monografiile dedicate „trilogiei vieții” și sărbătorilor cu gândul de a fi reprezentative pentru români și cu intenția exhaustivității. Difuzarea unor apeluri la culegere însoțite de chestionar, excerptarea asiduă și „cu acribie” a materialului folcloric literar publicat în periodice care circulau și în alte provincii românești în afară de Bucovina, de unde are, firesc, corespondenții cei mai numeroși – sunt

⁷ Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Folcloristica*, II, p. 232–233.

⁸ *Ibidem*.

acțiuni care dovedesc tocmai acest lucru. Studiile sale monografice ilustrează tipul mixt al acestui instrument științific de lucru, etnografic și folcloristic (literar). Impregnate de „clarviziunea atât de specifică tuturor demersurilor sale”, monografiile *Nunta la români* (1890), *Nașterea la români* (1892) și *Înmormântarea la români* (1892), subintitulate de autorul lor „studii etnografice”, au fost analizate de Ovidiu Bîrlea drept „monografii descriptive, cu înfățișarea etapelor principale ale fiecărui obicei”, a căror valoare este dată în egală măsură de expunerea „lipsită de stufozități și ocoluri, cum apar în atâtea descripții etnografice, orânduind faptele în capitole organice, scoase din osatura obiceiului, potrivit importanței lor”⁹.

După realizarea volumelor proprii prin metoda utilizării chestionarului, Sim. Fl. Marian a sprijinit și proiectul inițiat în 1904 de Ministerul Cultelor și Învățământului din Viena, de adunare și apoi de publicare într-o „mare arhivă de stat” a cântecelor populare, cu melodiile lor, din țările aflate sub autoritatea Monarhiei. Se dorea ca această colecție, „o operă științifică de valoare perenă”, să fie un cadou pentru cea de-a 60-a aniversare a urcării pe tron a împăratului Francisc Iosif. Sarcina supravegherii muncii de culegere sistematică a folclorului românesc din Bucovina i-a fost încredințată profesorului M. Friedwagner¹⁰. El a organizat comitetul care trebuia să coordoneze adunarea materialului folcloric literar și muzical. Culegerea pieselor folclorice s-a făcut pe baza chestionarului alcătuit de Sim. Fl. Marian și Gustav Weigand¹¹, distribuit în 1 000 de exemplare. Friedwagner a reușit să adune 10 000 de piese lirice, însoțite de 2 500 de melodii, dintre care cele mai multe au fost adunate de învățătorul și folcloristul Alexandru Voievidca.

Studiilor monografice de tipul celor realizate de Sim. Fl. Marian li se adaugă monografiile rurale, locale, datorate unor învățători și preoți pătrunși de spiritul școlii create de Spiru Haret. În Bucovina, inițiatorul monografiei locale este preotul și folcloristul Dimitrie Dan, care publică în 1893 lucrarea-foileton *Lujenii. Biserica, proprietarii moșiei, satul și locuitorii lui (schită istorică, topografică și etnografică)*¹². Câțiva ani mai târziu, în 1897, apare monografia *Comuna Straja și locuitorii ei. Studiu istoric, topografic și folkloric*¹³, în care informațiile istorice sunt mereu verificate și întărite prin prezentarea documentelor vechi dar și a tradițiilor locale

⁹ Ovidiu Bîrlea, *Istoria folcloristicii românești*, ediție îngrijită și bibliografie de Carmen Banța, cuvânt-înainte de acad. Sabina Ispas, Craiova, Editura Aius, 2010, p. 302.

¹⁰ În anul 1900, M. Friedwagner a fost numit profesor la Universitatea Francisco-Iosefină din Cernăuți. Pentru un deceniu, el îi urmează lingvistului Theodor Gartner la Catedra de filologie romanică a Facultății de Litere și Filosofie. În anul universitar 1903/1904 a fost ales decan al acestei facultăți, iar din toamna anului 1910, până la sfârșitul lui aprilie 1911, a fost rectorul Universității cernăuțene.

¹¹ Paul Leu, *Simion Florea Marian, ctitorul etnografiei române*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, Suceava, Editura „George Tofan”, 2013, p. 314.

¹² Dimitrie Dan, *Lujenii Biserica, proprietarii moșiei, satul și locuitorii lui*, în „Gazeta Bucovinei”, anul III, 1893, nr. 45, p. 1–2; nr. 46, p. 1–3; nr. 48, p. 1–3; nr. 49, p. 1–2.

¹³ Idem, „Comuna Straja și locuitorii ei. Studiu istoric, topografic și folkloric”, Cernăuți, Societatea tipografică bucovineană, Editura ziarului „Patria”, 1897, 121 p.

ce „istorisesc” viața satului în care cărturarul Dimitrie Dan a fost preot. Monografistul inserează consistente capitole în care sunt descrise obiceiurile și ritualurile la naștere, nuntă și înmormântare, însoțite de orații sau bocete, iar ultimele trei capitole conțin credințe populare locale, strigăte și „chiote” (54 de texte), bocete (11 texte), ca și 4 satire „asupra țiganilor”. Volumul este prefăcut de o „Înainte cuvântare”, în care monografistul bucovinean Dimitrie Dan își justifica demersul, îndemnându-i și pe alți intelectuali de la sate să-și asume sarcina teaurizării folclorului românesc din satele Bucovinei: „Pe de altă parte, am căutat cu lucrarea mea izvorâtă din dragoste față cu poporul românesc să îmboldesc și pre alți bărbați culți ca să descrie comunele în care trăiesc, în care s-au născut sau [pe] care le cunosc foarte bine. Și dacă ar face-o aceasta cei chemați, mai ales preoții și învățătorii, care se află în cel mai intim contact cu poporul și prin urmare trebuie să-l cunoască foarte bine – se înțelege dacă o voiesc aceasta – atunci un istoriograf, și iar mai ales un etnograf sau folclorist, care ar ave[a] să scrie asupra poporului nostru, n-ar bojba prin întuneric și n-ar trebui să alerge din sat în sat – o întreprindere pe cât de costisitoare, pe atât de anevoioasă și truditore –[,] ci și-ar scoate cele trebuincioase din tratatele monografice bazate pe adevăr și neinfectate de tendințe răuvoitoare, ca dintr-o fântână plină de apă curată și netulburată. Dar noi, românii bucovineni [,] avem chiar nevoie să adunăm toate tradițiile, credințele și obiceiurile poporului nostru, căci popoarele dimprejurul nostru ne împun pe nesimțite obiceiurile lor, iar timpul, care dărmă și schimbă toate, se atinge și de credințele și obiceiurile strămoșești și le modifică neconștient, deci avem datoria s[ă]fântă să conservăm cele ce ne-au mai rămas neschimonosite”¹⁴. Două idei din fragmentul citat credem că pot fi reținute pentru actualitatea lor: 1) preotul Dimitrie Dan observa necesitatea realizării unor instrumente de lucru alcătuite cu onestitate pentru evoluția unei științe la început de afirmare atunci; 2) el nu vorbește de dispariția faptelor de cultură tradițională, ci de transformarea lor, influențată de timp ori de contactul cu „celălalt”. Această realitate o cunoștea foarte bine, deoarece o particularitate a activității sale pe terenul culturii tradiționale a fost constanta documentare pentru elaborarea unor studii monografice despre câteva din naționalitățile care locuiau în Bucovina¹⁵, studii în care Dimitrie Dan a integrat și elemente considerate reprezentative pentru folclorul lor.

În prima istorie a fenomenului literar care s-a manifestat în spațiul geografic și politic numit Bucovina până la momentul 1918, *Istoria literaturii române din*

¹⁴ *Ibidem*, p. 2.

¹⁵ Dimitrie Dan: *Armenii orientali din Bucovina*, Cernăuți, Tipo- și Litografia concesionată Arch. Silvestru Morariu-Andrieuici, 1891; *Țiganii din Bucovina*, Cernăuți, Tipo- și Litografia concesionată Arch. Silvestru Morariu-Andrieuici, 1892; *Lipovenii din Bucovina*, Cernăuți, Tipo- și Litografia concesionată Arch. Silvestru Morariu-Andrieuici, 1894; *Evreii din Bucovina. Studiu istoric, cultural, etnografic și folcloric*, Cernăuți, Societatea tipografică bucovineană, 1899; „Rutenii din Bucovina. Schiță etnografică”, extras din „Analele Academiei Române”, Memoriile Secțiunii Literare, seria a II-a, tomul XXXV, București, Librăriile Socec & Comp., 1913; *Obiceiuri și credințe armene la naștere, nuntă și înmormântare*, Cernăuți, Societatea tipografică bucovineană, 1904.

*Bucovina 1775–1918 (în legătură cu evoluția culturală și politică)*¹⁶, autorul ei, profesorul cernăuțean Constantin Loghin, inserează un capitol în care îi prezintă pe folcloriștii Bucovinei. Și sunt amintiți doar doi: Sim. Fl. Marian și Elena Niculiță-Voronca. Analizând activitatea primului pe terenul culturii tradiționale, Constantin Loghin făcea observația că zecile de lucrări și studii publicate de muncitorul folclorist, care „i-a dat operei sale toată știința minții, i-a împrumutat toată cunoștința savantului, i-a dat toată priceperea specialistului și seriozitatea omului”, se adresau încă de pe atunci mai degrabă unui cerc restrâns de specialiști decât „cititorului laic”, căruia „îi va stoarce cel mult un sentiment de recunoștință pentru cunoștințele vaste și pentru munca cinstită”¹⁷. Istoricul literar constata că, spre deosebire de „depărtata Academie Română din Bucureștii Regatului Român”, bucovinenii contemporani folcloristului nu s-au arătat pregătiți să înțeleagă „noua cale” pe care acesta o deschidea în domeniile etnografiei și folclorului („Bucovina n-a știut să-l aprecieze pentru această operă, din care puțin s-a încălzit”¹⁸) și se întreba, la două decenii de la moartea lui Simeon Florea Marian: „Ce ne rămâne din această operă imensă a lui?”. Un răspuns peste timp ar putea fi cel formulat de cercetătorul Ion Alexandru: „Monografiile lui Marian rămân valabile științific peste timp, datorită atitudinii moderate și înțelepte a autorului în ordonarea informației, fără ca prin metodologia adoptată să se frizeze pozitivismul vulgar”¹⁹.

Totuși, Sim. Fl. Marian a fost și creator de școală folcloristică în Bucovina. Dimitrie Dan și Elena Niculiță-Voronca au fost influențați și susținuți în activitatea lor folcloristică de academicianul bucovinean. La rândul lui, Marian a utilizat în propriile lucrări informațiile folclorice primite de la cei doi discipoli, menționându-le contribuția în notele cu care-și completa volumele.

Autoare a uneia din cele mai reprezentative opere pentru etnologia românească, *Datinele și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*²⁰, operă rămasă neîmplinită (în sensul că a apărut doar primul volum din cele trei anunțate), Elena Niculiță-Voronca s-a format ca folcloristă sub influența lui Sim. Fl. Marian, dar și a lui Atanasie M. Marienescu. În istoria folcloristicii românești, Elena Niculiță-Voronca se încadrează orientării post latiniste. Stabilită în Bucovina după 1880, începe să fie preocupată de tradițiile populare de aici și de portul popular. Culege credințe și datini populare, povești pe care le publică în revista „Familia” a lui Iosif Vulcan (*Ficiorul cu cămașa de aur; Ionică Făt-Frumos; Femeia urs* etc. – variante inedite). Tot aici publică și studiul de folclor *Strigoii*

¹⁶ Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina 1775–1918 (în legătură cu evoluția culturală și politică)*, Cernăuți, Tipografia Mitrop[olit] Silvestru, 1926.

¹⁷ *Ibidem*, p. 132.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Ion T. Alexandru, „Monografii folcloristice literare”, în Sabina Ispas, Nicoleta Coatu (coord.) *Etnologie românească. Folcloristică și etnomuzicologie, II. Metodologie. Arhive. Instrumente de lucru*, partea a 2-a, București, Editura Academiei Române, 2010 (în continuare se va cita: *Etnologie românească*, 2010).

²⁰ Elena Niculiță-Voronca, *Datinele și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, Cernăuți, Tipografia Isidor Wiegler, 1903.

(1898). Ziarul „Românul” din București îi publică povești (*Fiarele, slugi credincioase; Povestea celor 1002 feciori*) și credințe populare (1891), dar și studii referitoare la credințe și obiceiuri de Paști, care prefigurează colecția de *Datine și credințe...* În revista ieșeană „Rândunica”, Elena Niculiță-Voronca publică, pe lângă poezii și povești, câteva studii despre această specie populară (*Despre povești*, 1893; *De-ale noastre. Povestea vorbei*, 1895). Mai publică texte populare culese sau articole de folclor și în revistele: „Sămănătorul” (București), „Junimea literară” (Cernăuți), „Ghilușul” (Balota-Gorj), ca și în „Convorbiri literare” (București).

În anul 1903, folclorista din Bucovina tipărește la Cernăuți, într-un tiraj mic, *Datinile și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, o carte prin care Elena Niculiță-Voronca, preocupată să păstreze „spiritul poporului, precum și limba lui”, aspira să-și conducă „onorații cititori” pe „drumul în pământul întelenit al mitologiei române”²¹. Tot în prefața lucrării, folclorista aduce lămuriri și cu privire la metodologia culegerii: „Am scris fidel ceea ce am auzit, nu am adăugat și nu am omis nimic, chiar dacă mi-a părut ceva naiv. [...] Tot ce stă în lucrarea aceasta e cules de mine, de munca altora nu m-am folosit”²². Urmând orientarea mitologică a lui Ath. M. Marienescu, materialul folcloric, „reprodus cu o transcriere aproximativă a textelor”²³, a fost ordonat de Elena Niculiță-Voronca după criteriul mitologic al celor patru elemente cosmice primordiale: pământ, apă, aer, foc, fiecare capitol grupând textele folclorice care îl oglindesc, indiferent de specie.

Apărută într-un moment când în folcloristica românească se deschidea „un câmp nou de conceptualizare metodologică”, susținut de orientarea „fermă și bine întemeiată” a lui Ovid Densusianu, privitoare la cooperarea cercetării filologice cu cea folclorică, lucrarea *Datinile și credințele...* a intrat imediat în atenția acestuia. Densusianu a criticat dur (și nu a fost singurul în epocă) lucrarea, în *Curs de filologie romanică* (1904–1905), considerând că aduce prea puține texte care să poată constitui documente lingvistice („numai 50, 60 de bucăți, din cauza cuvintelor mai rare, sunt valabile”²⁴) și include prea multe doine deja cunoscute din alte colecții. Totuși, mai târziu, în studiul *Vieța păstorească în poezia noastră populară* (1922–1923) el citează adesea texte lirice sau epico-lirice din culegerea realizată de Elena Niculiță-Voronca. Mai aproape de vremurile noastre, Ovidiu Bîrlea apreciază lucrarea folcloristei din Bucovina pentru informațiile folclorice „aproape în întregime inedite”, iar cercetători ai culturii tradiționale românești au remarcat că „monografia Elenei Voronca se definește în primul rând prin cantitatea imensă de basme, povești, legende, lirica ocupând un loc secundar”²⁵.

²¹ Elena Niculiță-Voronca, *Datinile și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, vol. I, ediție îngrijită de Victor Durnea, Iași, Editura Polirom, 1998, p. 21.

²² *Ibidem*.

²³ *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei R.S.R., 1979, p. 629.

²⁴ Apud Ovidiu Bîrlea, *op. cit.*, p. 440.

²⁵ Iordan Datcu, „Elena Niculiță-Voronca și datinele și credințele populare românești din Bucovina”, în Elena Niculiță-Voronca, *Datinile și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, I, ediție îngrijită și introducere de Iordan Datcu, București, Editura Saeculum Vizual, 2008, p. 9.

Masiva ei culegere, *Datinele și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, este reprezentativă pentru Bucovina și cuprindea, la data apariției, informații folclorice inedite. A fost primită însă cu rezerve din cauza construcției, a felului în care autoarea lucrării și-a ordonat informația, după criteriul mitologic și științific al lumii antice, în care soarele este „motivul tuturor sărbătorilor, credințelor și miturilor”, lui fiindu-i subsumate cele patru stihii, devenite categorii ordonatoare ale materialului etnografic și folcloric: pământul, aerul, apa, focul. Volumul nu s-a bucurat de o bună recepție critică nici în presă, nici la Academia Română, de unde autoarea aștepta inclusiv un sprijin material pentru a putea continua publicarea materialului cules (adunat în alte două volume). Nefiind susținută de forul academic, celelalte volume ale lucrării n-au mai fost tipărite, ele pierzându-se în timpul Primului Război Mondial²⁶. Folclorista nu s-a limitat doar la culegerea materialelor folclorice, a elaborat și volumele: *Studii în folclor* (I, 1908; II, 1912) și *Sărbătoarea Moșilor în București* (1915), în care avansează interpretări mitologice, latinizante. Tocmai aceste „naivități latinizante”, „apropieri hazardate care au compromis școala mitologică a secolului trecut”²⁷, cum le caracterizează Ovidiu Bîrlea, au discreditat cărțile ei în fața criticilor vremii. Despre lucrările folcloristei din Bucovina au scris, de-a lungul timpului și pe diferite tonuri, cercetători importanți ai domeniului culturii tradiționale românești: Ovid Densusianu, Andrei Bîrseanu, Simion Florea Marian, Artur Gorovei, Tudor Pamfile, Elena Sevastos, Ion Bogdan, Ion Mușlea, Ion Diaconu, Romul Vuia, Petru Caraman, Ovidiu Bîrlea, Traian Cantemir etc.

Analizată în contextul epocii, cu plusurile și minusurile ei – mai ales exagerările latinizante i-au fost reproșate autoarei încă de la momentul apariției *Datinelor și credințelor...*, lucrarea Elenei Niculiță-Voronca cunoaște în prezent reevaluări (realizate de Iordan Datcu, Ion Popescu-Sireteanu, Lucia Berdan) care o aduc în rândul operelor reprezentative pentru etnologia românească.

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, în 1885, G. Dem. Teodorescu a teoretizat „curentul descendent” din romantism, tradiționalismul, elogiindu-l în colecția sa, *Poesii populare ale românilor*. Din tradiționalism descinde ruralismul folcloristic românesc, „răspândit și activ în toate marile provincii istorice românești”²⁸, curent care susținea originea și chiar substanța exclusiv rurală a folclorului, teză neacceptată în folcloristica actuală. Dincolo de aspectul național, poporanist, promovat în cultura românească de istoricul Nicolae Iorga, ruralismul s-a manifestat ca „o tendință anti-modernă în interpretarea creației populare” (*ibidem*, p. 86). A fost adoptat mai ales de mica intelectualitate a satelor, învățători și preoți întemeietori și colaboratori ai unor publicații periodice de folclor apărute între 1900 și 1940. Pentru Bucovina, un exemplu de publicație care a promovat ruralismul este revista înființată de cantorul Constantin Milici la Soloneț, „Țara Fagilor”, cu apariție lunară în perioada iunie

²⁶ Idem, „Biografia mea”, în „Bucovina literară”, Suceava, serie nouă, anul XXIII, nr. 3–4 (253–254), martie – aprilie 2012, p. 83.

²⁷ Ovidiu Bîrlea, *op. cit.*, p. 412.

²⁸ Ion Alexandru, „Discipline etnologice. Folcloristică”, în vol. *Etnologie românească*, p. 85.

1931 – mai 1932²⁹. Cu redacția în casa unui țăran autodidact, publicația era menită emancipării rurale, își propunea să fie un factor de cultură în această zonă a Bucovinei. Revista conținea articole de critică și istorie literară, folclor, folcloristică, poezii și proză. Articolele-program (cu ecouri puternice din prima gazetă românească a provinciei, „Bucovina”) sunt edificatoare: „vrem să scoatem la lumina zilei, pe lângă producțiile culte, și acele minunate producții ale poporului, adevărate comori de simțuri, de credință și datini în care se oglindește sufletul simplu și înflăcărat de poezie”. Revista a avut și colaboratori din alte zone ale țării: Mehedinți, Caransebeș, Bihor, Constanța, Bacău, Huși, fiind repede răspândită dincolo de spațiul bucovinean. Colaborator la revistele „Doina”, „Izvorășul” (din 1929) și „Neamul românesc pentru popor”, Constantin Milici publică cântece și strigături, descântece, cimilituri, snoave, onomastică populară, datini culese din comuna natală: *Poezii populare; Carte de povești (în graiul poporului de la țară). Adunate și corectate; Orațiuni la nunta țărănească; Cântece și strigături; Din bătrâni. Datini și obiceiuri*. Este de reținut și informația consemnată de Iordan Datcu în articolul de dicționar³⁰ consacrat lui Constantin Milici, că în Arhiva de Folclor din Cluj se află răspunsurile acestuia la chestionarele despre snoavă și doină.

În secolul al XX-lea, în perioada interbelică a fost inaugurată Universitatea românească din Cernăuți (1919) și la Facultatea de Litere și Filosofie a fost creată Catedra de literatură română modernă și folclor, ocupată între 1 noiembrie 1922 și 30 septembrie 1924, de Leca Morariu ca profesor suplinitor, iar din 1 decembrie 1924 până la 1 octombrie 1944, ca profesor titular.

Discipol al lui Sextil Pușcariu (fondator, alături de Ovid Densusianu și H. Tiktin, al Societății filologice înființate în 1905 la București), Leca Morariu era un nume cunoscut și apreciat și în folcloristică. Activitatea meticuloasă de culegător de folclor, publicarea volumului *De la noi. Povești bucovinene* (1915) premiat de Academia Română în 1921, au fost urmate de contribuțiile teoretice aduse disciplinei, prezentate în cursurile de folclor ținute la universitate sau în articole din presă, apărute în diverse publicații, cu precădere în longeviva revistă „Făt-Frumos”.

De la catedra universitară, Leca Morariu deschide un alt capitol al preocupărilor folclorice, cel al contribuțiilor teoretice. Între cursurile ținute de el se numără: *Aspecte din poezia populară românească* (1923/1924), *Cântecul popular românesc* (1924/1925), *Cântecul popular* (curs public, ținut în decembrie 1934). În cadrul cursurilor sunt abordate de profesor probleme ce țin de geneză și de autor, de datare și de autenticitate a textului folcloric din colecții consacrate (culegerea Alecsandri), aspecte de oralitate și estetică a discursului folcloric. Nu întâmplător în titlurile cursurilor

²⁹ Informații despre această publicație vezi și la: Roxana Milici-Ciobanu, „Constantin Milici și revista «Țara Fagilor» în „Țara fagilor”, Suceava, anul I, 1993, nr. 1 și nr. 2; Nicolae Cărlan, „Un rapsod și folclorist amator din Bucovina: C. Milici”, în „«Suceava». Anuarul Muzeului Național al Bucovinei”, XXI, 1994, p. 518–527; Constantin Milici, *Din Țara Fagilor*, ediție îngrijită de Alina-Cristina Tomoiagă, postfață de Iordan Datcu, Cluj-Napoca, Editura Vremi, 2006.

³⁰ Iordan Datcu, *Dicționarul etnologilor români*, ediția a III-a, revăzută și mult adăugită, București, Editura Saeculum I. O, 2006, p. 594.

ținute după 1924 apare sintagma „cântec popular”, explicația pe care o dă pentru această opțiune este: „Constatăm înainte de toate că poezia populară e la origine împreună cu cântec sau cel puțin cu un recitativ, ca în urătură sau strigătură”³¹. Alte subiecte pe care le discută cu studenții țin de localizarea geografică și de circulația cântecului. Profesorul Leca Morariu se referă și la metodologia culegerii materialului folcloric, învățându-și studenții că specialistul are datoria de a culege „critic” produsele folclorice, de a nu lăsa să se strecoare contrafaceri. În concepția lui, folcloristul trebuie să „reconstruiască (cristalizeze) arhetipul cântecului” și aceasta nu se putea realiza fără „un principiu de metodă folclorică” pe care, mărturisirea el, „îl profesez în toate cercetările mele folclorice”, dar se îndoia că un filolog ar face același lucru cu consecvența unui folclorist. Este locul în care Leca Morariu se delimitează categoric de teoria lui Ovid Densusianu privitoare la relația folclorului cu filologia, pronunțându-se pentru eliberarea folcloristicii de sub tutela filologiei: „folcloristul nu va primi, ca filologul, tot ce iese chiar de-a dreptul din popor drept autentic și definitiv, ci, ținând seamă de faptul că chiar în poporul depozitar al cântecului popular se găsesc atâția indivizi de mai puțin talent, va căuta ca, din neostoite cercetări și din utilizarea tuturor variantelor, să reconstituie tipul autentic și neviat al cântecului popular”³². Profesorul își îndruma studenții să se opună orientării manifestate „chiar de o autoritate ca O. Densusianu” și să evite „întoarcerea la epoca filologică a folclorului”, care-i părea prea permisivă în privința contrafacerilor textelor folclorice. Prin vocea profesorului Leca Morariu, în mediul universitar cernăuțean o parte din orientările noi în folclor teoretizate de Școala filologică prin promotorul ei, Ovid Densusianu, au fost receptate cu prudență sau chiar respinse.

Profesorul Leca Morariu s-a distins între colegii săi universitari mai ales prin pasiunea și perseverența cu care a inițiat și a condus cercetările asupra limbii și a folclorului istroromânilor – începute de el încă din anii 1909/1910, sub îndrumarea lui Pușcariu –, publicând mai multe studii³³ pe această temă și formând câțiva discipoli în domeniu, încât în revista „Glasul Bucovinei” se afirma că „între tusalpatru universitățile românești, Alma Mater Carolina deține locul întâi în cercetarea istroromânilor prin acțiunea inițiată de d. prof. univ. dr. Leca Morariu și prelungită în contribuțiile d-lor P. Iroaie și Tr. Cantemir”³⁴. Universitarul ieșean Petru Caraman observa că „prof. Leca Morariu a creat un adevărat curent: a făcut școală, punând efectiv la lucru, în satele istriene, elevi formați de dânsul”³⁵. Între discipolii profe-

³¹ Leca Morariu, *Aspecte din poezia populară românească* (1923/1924), curs mss. p.1.

³² *Ibidem*, p. 54.

³³ Leca Morariu, *Lu frați noștri, Libru lu Rumeri din Istrie*, Susn’evița–Jeiăn, Suceava, 1928 se indică paginile. „Noterelle istro-rumene”, extras din „Studi Rumeni”, vol. III, Roma, 1928, 8 p.; *De-ale Cirebirilor*, I, Cernăuți, 1929, 121 p.; II, 1932, 16 p.; III, Suceava, 1933; IV, Cernăuți, 1934; pentru alte, numeroase, contribuții ale lui Leca Morariu în problema dialectului istroromân, vezi Liviu Papuc, *op. cit.*, p. 226–227, 243–250.

³⁴ „Glasul Bucovinei”, anul XXI, nr. 5 512/25 decembrie 1938, p. 3. Apud Liviu Papuc, *op. cit.*, nota 481, p. 143.

³⁵ Apud Liviu Papuc, *op. cit.*, p. 144, nota 482.

sorului Leca Morariu, recunoscuți ca reprezentanți ai școlii filologice și folclorice de la Cernăuți, se numără Petru Iroaie, Traian Cantemir, Petru Rezuș etc.

Filolog, folclorist, dialectolog, critic, istoric literar și romancier, profesorul Traian Cantemir s-a aventurat până la românii din peninsula Istria în două călătorii de studiu, întreprinse la intervale scurte în „solitudinea inospitalieră a peninsulei de la subsuoara Italiei”. Materialul adunat în anchetele de teren (20 mai – 14 iulie 1932; 15 februarie – 5 martie 1933) a constituit obiectul mai multor articole publicate între anii 1933 și 1944, în revistele „Junimea literară”, „Făt-Frumos”, „Crainicul cetății”, „Revista Bucovinei”. 12 dintre ele au apărut numai în revista „Făt-Frumos”. Un studiu mai amplu, „Motivele dispariției poeziei populare la istroromâni”³⁶, a provocat, un an mai târziu, un comentariu critic al colegului său, Petru Iroaie. Acesta, făcând anchete de teren în satele istroromânilor în 1935, la doi ani după ce Traian Cantemir anchetase și el zona, descoperă 140 de texte de cântece populare, cu care „venind peste așteptările cercetătorilor dialectului istroromân, aduce un bogat și divers material pentru studiile noastre filologico-literare și folclorice”³⁷. Petru Iroaie a alcătuit prima culegere de cântece populare istroromâne, sugerându-i apoi, amical, colegului de catedră universitară că ar fi fost potrivită o abordare mai nuanțată a temei și îi propune chiar un titlu mai apropiat de realitatea din teren: *Motivele dispariției din circulație a cântecului popular cirebir*. De altfel, dacă Petru Iroaie s-a arătat mai interesat de lirica istroromânilor, Traian Cantemir a acordat atenție în special studiului dialectal al limbii vorbite de istroromâni, istoricului așezărilor și prozei populare a locuitorilor satelor (20 la număr) de sub Monte Maggiore, deoarece „în cursul evoluției sale istorice, Istria s-a învrednicit, pe întreg cuprinsul ei, de îmbelșugată viață românească. Aceasta însă nu s-a născut și nu s-a dezvoltat pe pământul peninsulei de la subsuoara Italiei, ci a fost transplantată din Peninsula Balcanică și alimentată cu noi coloni din acele părți. Când afluxul lor încetează, fiind înlocuit cu grupuri de naționalitate străină, elementul românesc istriean se resimte de lipsa reîmprospătării și începe să-și clatine coeziunea”; dar, chiar în aceste împrejurări, la 1932–1933 în câteva localități „limba românească rivalizează și acum cu cea italiană sau slavă”³⁸. Din aceste sate, Traian Cantemir a cules și a publicat, în revista „Făt-Frumos”, șapte povești ciribire, iar în anul 1935 a alcătuit volumul *Ciripiri cirebire*.

Tot în perioada interbelică, receptarea ideilor și a metodelor de cercetare monografică promovate de Școala sociologică de la București a fost facilitată în Bucovina prin chiar faptul că, la propunerea istoricului Ion Nistor, profesorul Dimitrie Gusti a organizat, în anul 1928, o primă campanie monografică în satul bucovinean Fundu Moldovei din Ocolul Câmpulungului Moldovenesc.

³⁶ În „Făt-Frumos” Cernăuți, anul X, nr. 1, 1935, p. 28–32 și nr. 3, 1935, p. 122–125.

³⁷ Petru Iroaie, „Cântece populare istroromâne. Texte, traducere, studiu, note literare”, în „Făt-Frumos”, Cernăuți, anul XI, nr. 1–2, ianuarie – aprilie 1936, p. 18.

³⁸ Traian Cantemir, *Românii din Valdarsa și Jaiän*. Istoric, în „Buletinul Institutul «Cernăuți»”, anul VII, Cernăuți, Tip. Mitropolitul Silvestru, 1944, nr. 33, p. 1.

În vara anului 1939, profesorul Traian Cantemir, pe atunci asistent universitar al lui Leca Morariu, a participat la ancheta sociologică întreprinsă de Universitatea din Cernăuți, în comunele sucevene Voroneț și Mănăstirea Humorului. Scopul cercetării etnofolclorice a zonei era ca, pe baza materialului folcloric adunat și a analizei lui comparative, să se stabilească fondul primordial și să se identifice suprapunerile succesive. Timp de 50 de ani, cea mai mare parte a textelor populare culese de tânărul asistent universitar, cu excepția a șapte dintre ele, prezente în broșura *Reflexe folclorice în poezia lui Șt. O. Iosif* (1943), a rămas inedită. Abia în 1989, Traian Cantemir a adunat, într-un volum de aproape 400 de pagini, materialul folcloric cules în ancheta din 1939 și l-a publicat la Iași, cu titlul *Folclor literar din Suceava*³⁹. În *Cuvântul înainte*, autorul amintește că, la data culegerii, „una din problemele care a preocupat echipa de cercetători bucovineni a fost elucidarea modalității în care se îmbină noul cu elementul tradițional. Extinsă și la folclor, analiza cere stabilirea unui fond primordial al zonei, pe baza căruia să se poată trece ulterior la identificarea suprapunerilor succesive. [...] procedeu care se impune pentru investigarea fondului de bază este juxtapunerea materialului folcloric aparținând Bucovinei, celui din Maramureș. Părțile comune Maramureșului constituie primele transplantări de creații anonime efectuate pe pământul Bucovinei”⁴⁰. În localitățile unde s-au desfășurat anchetele, cercetătorii au întâlnit o populație a cărei „predispoziție poetică” explica numărul mare al motivelor folclorice vehiculate, ca și multitudinea de variante. Aceeași predispoziție se manifesta în facilitatea versificării. Pentru a o proba și pentru a ilustra „spontaneitatea improvizației și discreția elaborării, caracteristice folclorului general”, Cantemir consemnează un text ce surprinde, până la amănunt, chiar instalarea echipei sociologice în Mănăstirea Humorului: „La sfârșitu lunii iuli./ Primaru în sat ni spuni:/ – Az, mâne trebuie să vie/ Niște domni la primărie./ Niște domni ce-au învățat/ Sî steie o lună-n sat./ Au îmblat case să cate/ De acelea mai curate./ Cu Onoi s-au pus la cale/ Sî le deie di mâncari./ Onoi casă-a-nchiriat./ Farfurii a cumpărat./ Bucătăreasă a adus./ Toate-n funcție el le-a pus./ Li sî spunea domnilor/ «Echipa monografilor»”⁴¹. Volumul cuprinde: cântece despre cântec, cântece de dragoste, cântece de dor și jale, blesteme, cântece de înstrăinare, cântece despre noroc, satirice, despre ostășie, de nuntă (*Nunta*), strigături nuptiale, cântece despre raporturile postnuptiale, cântece păstorești, despre natură și animale, colinde, plugușoare, bocete, descântece, strigături, cântece de bătrânețe, balade, ghicitori, recitative în jocurile de copii și câteva basme. În total, 843 de texte adunate de la aproape 50 de informatori din cele două localități – 28 din comuna Mănăstirea Humorului, 22 din Voroneț.

³⁹ Traian Cantemir, *Folclor literar din Suceava*, Iași, f. ed., 1989.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 1–2.

⁴¹ *Ibidem*, p. 3.

